

Szentmártoni Szabó Géza

Dobó Jakab éneke és Balassi Bálint versei Cupido gyermek voltáról

*Amedeo Di Francescónak ajánlom,
LXX. születésnapjára*

A régi magyar irodalom egyik különös fantom poétája Dobó Jakab, vagy ahogy a korabeli forrásokban szerepel, Ruzskai Dobó Jákob. A titokzatos ifjú apja az egri hős, Dobó István testvére, Domokos, anyja pedig a Gyarmati Balassi család távoli rokona, Szklabonyai Balassi Fruzsina. Dobó Jákob 1562. március 22-én, virágvasárnapon született, amint ezt Balassa András családi bibliájában feljegyezte: „Leot Dobo Jacob vyragh wosarnap id est 22. die Marcii.”¹

Először Dobó Jákob életét kívánjuk felvázolni a rendelkezésre álló csekély mennyiségű adat alapján, hogy ezt követően Balassival és a korabeli irodalommal való rejtélyes kapcsolatára rátérhessünk.

A Dobó család a XVI. század második felében a reformáció követője lett. Erről tanúskodik Károlyi Gáspár 1563. december 25-én, Göncön kelt ajánlása, *Két könyv* című munkájában: „Az nagyságos Ruzskai Dobó Domokosnak Istennek kegyelmét kívánja Kristus Jézus által, és minden szolgálatját ajánlja.” Ugyanő megemlíti, hogy „Az te nagyságod hozzám való jótéteményi nagyok, melyet sokan tudnak és csudálnak. Mikor az pogány törökök Szakmárba szorítottak vala, ott is nagyságod engem kegyelmesen táplált. Azután is nagyságod szárnya alá fogott, és minden jóval meglátogatott.”²

1564. november 15-én Pozsonyban Ruzskai Dobó Domokost, vele együtt fiát, Jákobot, és leányát, Dobó Annát a király bárói rangra emelte.³ Dobó Domokos azonban nem sokkal később elhalálozott. Jákobról az első okleveles említés egy 1568. május 9–15. között történt vizsgálat során született. Ekkor Mérey Mihály nádori helytartó, Dobó István kérésére, tanúsította, hogy az eléje vezetett nemes Dobó Jákob, néhai Ruzskai Dobó Domokos fia, hatéves és hat hónapos korúnak látszik.⁴

¹ Balassi Bálint, *Összes művei*, II. kötet, összeáll. Eckhardt Sándor, Bp., 1955, 150.

² Károlyi Gáspár, *Két könyv minden országoknak és királyoknak jó és gonosz szerencséjeknek okairul*, ... Döbröcömbe, MDLXIII. – Károlyi Gáspár a gönci prédikátor, kiad. Szabó András, Bp., 1984, 9–12.

³ *A Királyi Könyvek*, összeáll. Illéssy János és Pettkó Béla, Bp., 1895, 52. – *A magyar arisztokrácia családi kapcsolatrendszere a 16–17. században. Főrendi rangemelési oklevelek (1483–1690) = Monumenta Hungariae historica, 2. osztály, Irók*, Bp., 1876.

⁴ Illéssy János, *Balassa Bálint és a Zólyomiak*, Századok, 1900, 801, 1. számú lábjegyzet. – Négyesy László, *A Pataki Névtelen és Dobó Jakab. – Egy feltevés története* –, It, 1916, 85.

Dobó István 1573. július 10-én bekövetkezett halála után, fia, Dobó Ferenc lett a szélesebb család irányítója.⁵ Az ő törekvésének köszönhetően, 1573. október 13-án Sárospatak vára 80 000 forintért mint zálogbirtok a Dobó család kezébe került.⁶ Az inscriptionalis levélbe beíraták Dobó Jákobot is.⁷ 1575. március 8-án meghalt Dobó Jákob nővérének férje, Perényi István. Ruszkai Dobó Anna március 11-én Nyaláb várából küldte ki a temetési meghívókat.⁸ 1574-ben ebből a házasságból született Perényi Zsófia, aki 1589-ben, anyja halálakor, 15 éves korában lett teljesen árva.⁹ Valószínűleg őrála szól Balassinak a gyászoló Zsófi nevére 1589-ben szerzett, LIX. számú verse.¹⁰

A sárospataki várnak a Bodrog partja felé eső részében a család egy virágkertet hozott létre, amelyet a helybéliek, a benne lévő virágkarók mázas gömbjei után, Gomboskertnek neveztek el.¹¹ 1577-ben itt fejezte be egy titokzatos, az utókor által jobb híján Pataki Névtelenként emlegetett szerző *Euryalus és Lucretia* című széphistóriáját: „Bodrog vize mellett, Patak városában, az úr Gombos kertében.” A szerelmi tárgyú históriás ének végén a gyermek Cupido emblémaszerű leírása olvasható. Lehetséges szerzőként az eddigiekben Balassi Bálint mellett Dobó Jákob neve is felmerült. Az utóbbi azonban életkora miatt, 1577-ben ugyanis csupán 15 éves volt, kizárható a jelöltek közül.¹²

Dobó Jákob kiszemelt menyasszonya Balassa András feleségének, Mérey Annának első férjétől, Serédy Gáspártól való leánya, Serédy Zsuzsanna (1566. II. 2. – 1596) volt. Nevelőapja ezért jegyezte fel családi bibliájába mindkettejük születési dátumát. Nem tudni, hogy milyen okból, de ez a jegyesség a leány eladósorba kerülésekor felbomlott.¹³ Balassa András a 16. esztendejét betöltő leányt 1582 novemberében eljegyezte Janusz Ostrogski (1554–1620) lengyel herceggel. 1583. március 1-én, a pozsonyi országgyűlésen, ahol Balassi Bálint is jelen volt, Balassa Andrást a hűtlenség vádja érte Serédy Zsuzsanna magyarországi birtokokat érintő kiházásítása miatt.¹⁴ A leány később valóban a lengyel herceg felesége lett.

⁵ Istvánffy, Nicolaus, *Carmina*, ed. Iosephus Holub, Ladislaus Juhász, Lipsiae, 1935, 39.

⁶ *XVI. századi uradalmi utasítások*, szerk. Kenyeres István, Kis Péter, Bp., 2002, 535.

⁷ Radvánszky Béla, *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. százdban*, III., Bp., 1879, 206. (Dobó Ferenc végrendelete, 1602. január 28.)

⁸ *Régi magyar nyelvemlékek*, II., kiad. Döbrentei Gábor, Buda, 1840, 245.

⁹ Eckhardt Sándor, *Az ismeretlen Balassi Bálint*, Bp., 1943, 194–195.; *RMKT*, IV, Bp., 1883, 312.

¹⁰ Szentmártoni Szabó Géza, *Balassi búcsúverse és a prosopopoeia a XVII–XVIII. század magyar nyelvű költészetében*, It, 2004, 179.

¹¹ Détsy Mihály, *A sárospataki vár kertjei és szőlői*, Agrártörténeti Szemle, 1973, 75–91.

¹² Komlovszki Tibor, *Balassi, Kerecsényi Judit és az Eurialus és Lucretia*, ItK, 1969, 391–406. – *RMKT*, IX, Bp., 1990, 461, 580. – Egy újabb szerzőjelölről, Paksi Mihályról, lásd: Kószeghy Péter, *Balassi Bálint Magyar Amphión*, Bp., 2014, 118–157.

¹³ Illéssy János, *Balassa Bálint és a Zólyomiak*, Századok, 1900, 801. (1. lábjegyzet)

¹⁴ *Magyar Országgyűlési Emlékek*, VII., Bp., 1881, 138. (Az 1582. dec. 28-án 1583 áprilisára összehívott pozsonyi országgyűlésre meghívottak névsora: „Catalogus statuum Regni Hungariae pro publicatone diaetae anni 1583”) – Szederkényi Nándor, *Heves vármegye története*, II, Eger, 1890

Dobó Jákob erre az ügyre utalt 1583. február 21-én, Léván kelt, Dobó Ferenchez írott levelében:

„Mi kegyelmedet [...] igen várjuk ide fel a gyűlés kezdeti előtt, mely immár nem messze [...] mert a fejedelem marháit immár elkészítették: eddig alá is indultak Pozsonyba vélek. Vélem, hogy kegyelmed is eddig útban vagyon ide fel, mivelhogy tudja [...] mennyi sok szorgalmatos dolgaink vagynak akkorra. Ha kegyelmed pedig elkésik, én nem tudok mivel felindulni, mivelhogy költségnek sohol szerét nem tehetem; sem kocsim, sem lovam azon kívül is. Az én dolgom pedig, amint a Balassi citatiója szól, tized napjára a gyűlésnek előtte, melyet ha elmúlátunk, azután oztán igen haszontalan lészen felmenésünk.”¹⁵

1583-ban hosszabb időt töltött Magyarországon Antonio Possevino (1534–1611), a híres jezsuita diplomata, aki tavasszal részt vett a pozsonyi országgyűlésen. Szeptember 29-én pedig Kassán is járt, ahol részt vett Rüber János felső-magyarországi főkapitány leányának, Máriának Kolonics Bertalan egri főkapitánnyal végbement protestáns szertartású menyegzőjén. Itt a tudós jezsuita azon méltatlankodott, hogy a katolikus papok lutheránusokkal együtt ebédeltek.¹⁶ Possevino április 27-én Pozsonyból írt Kálvint és tanait szidalmazó, térítő célzatú levelet Dobó Jákobnak.¹⁷ A levélhez utólag fűzött summázat Dobó Jákobot a Jézus Társaság nemes ex-alumnusának nevezi.¹⁸ Vajon azt kell-e ebből gondolnunk, hogy az ifjú a jezsuitáknál járt iskolába, s netán a katolizálást is fontolgatta volna?

Dobó Jákobnak a továbbiakban is volt a katolikusokkal kapcsolata, hiszen 1584. december 10-én a Pozsonyban megtelepült óbudai klarissza apácák főnöke őt nevezte ki egy esztendőre ceglédi tiszttartójává: „Én Budai Ilonaszszony, az óbudai szüzeknek fejedelmek, kik most Pozsonban lakoznak, és mind az egész konventbéli apáca asszonyok, Dobó Jákob uramnak, az mi ceglédi városunk tiszttartásául és conditiókrúl, úgymint az mi előbbeni tiszttartóinknak adtunk intézést, illent végeztünk és szegődtünk ez jövendő 1584. esztendőre és 1585. azaz, hogy kezdetett úgymint 1584. esztendőben az végezés a 10. die mensis Decembris ismég esztendő akkorig.”¹⁹

1584. szeptember 27-én Báthory Miklós országbíró megosztotta a Dobókat: Ferencet, Jákobot, Kristinát és Dobó István özvegyét, Sulyok Sárát a szerednyei, lévai és a sárospataki várakon s a hozzájuk tartozó uradalmakon.²⁰

1584 karácsonyán történt Balassi Bálint sárospataki várfoglalással egybekötött esküvője unokahúgával, Dobó Kristinával. A botrányos esemény mozgósította a Dobó család tagjait. Jákob is mérgelődve írt 1585. január 10-én Melith István szepesi kamarai tanácsosnak Kassára, mégpedig Balassi önmagát mentő érveiről:

¹⁵ Illéssy János, *Balassa Bálint és a Zólyomiak, Századok*, 1900, 800.

¹⁶ Payr Sándor, *Flaciánus lelkeszek Magyarországon*, Pozsony, 1916, 8.

¹⁷ Antonius Possevino S. I. Iacobo Dobo Posonii 27 aprilis 1583. = Lukács, Ladislaus, *Monumenta antiquae Hungariae, 1580–1586*, Roma, 1976, 475–476. (189. számú levél)

¹⁸ Summarium: Nobilem ex-alumnium Societatis exhortatur, ut in verae fidei confessione necnon defensione viriliter persistat.

¹⁹ Szakály Ferenc, *Magyar intézmények a török hódoltságban*, Bp., 1997, 105. → *Az óbudai apácák 1584-iki utasítása ceglédi tiszttartójuk részére*, Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 1898, 345–347.

²⁰ Illéssy János, *Balassi Bálint és a Zólyomiak, Századok*, 1900, 801.

„Azminémű levelekbéli mentségekkel politice menti Balassy Bálint magát, immár annak copiáit kegyelmed vette magához. Ím, újonnan az Vas Márton ládájában találtam esmeg azokra az írásokra, azmellyel in ecclesiasticis menti magát, kiknek mását, ím, kegyelmednek küldöttem. Kegyelmedet kérem, kegyelmed mindezekre, ítéleti szerént, írjon bővségesen. Úgy vettem eszemben, hogy ezek semmiből nem approbálják, hanem csak valami exemplumokat introducálnak. Kegyelmed ezt közölje azon prédikátorokkal, ha kegyelmednek tetszik, azkik ezeket írták, és végye ki belőlök derék ítéleteket, és ez dologból való értelmeket, ki mit sentiáljon felőle, és ilyen nagy scandalumra ne adjonak okot, mert csak ővélek menti magát, azmint eszében vehette kegyelmed az írásból. Isten éltesse kegyelmedet jó egészségben. Datum in Sárospatak, 10 januarii 1584. [!] Kegyelmednek szolgál Dobó Jákob.”²¹

Balassinak főként Dobó Ferencsel gyűlt meg a baja, aki 1585. február 20-án Szerednyéről írt beszámolót a Szepesi Kamarának a decemberi várfoglalásról, egyrészt Balassi és felesége kiűzetéséről, másrészt a tisztartók által neki és Jákobnak tett hűségeskükről. Ebben a levélben szó esik arról is, hogy az akkor Egerből odarohant Dobó Jákob (ex Agria advolato Jacobo Dobo) Balassiékat még a pataki külvárosból is kiűzte.²²

Am a kibontakozó botrány közepette nem várt családi tragédia történt. 1585. március 20-án lovas balesetben meghalt Dobó Jákob.²³ Szamosközi István történeti művében, a Dobó család tagjait bemutatván, erre a halálesetre is kitért. A latin szöveg magyarra fordítva így szól: Dobó Jákob pedig, Ferenc apai unokatestvére, Domokos fia, a magyar ifjúság előkelősége, aki a javak egyik örököse lett volna, kora ifjúságának virágjában halt meg, midőn megbokrosodott lova vaktában elragadta a szerencsétlen ifjút, és aki azután hátára zuhanva fizette meg féktelen szertelenségének büntetéseit.²⁴

A pataki iskolában tanuló Petki János (1572–1612), a majdani erdélyi kancellár és költő, 1585. április 5-én pártfogójához, Melith István szepesi kamarai tanácsoshoz írott levelében beszámolt Dobó Jakab haláláról.²⁵ Dobó Ferenc 1585. április 11-én, húsvét vasárnapján, Léváról írta Pálffy Miklósnak: „Mivel-hogy személyem szerint Jakab uram temetésére kellett mennem, képebben bocsátottam kegyelmedhez az vitézlő személyeket.”²⁶

²¹ Eckhardt Sándor, *Az ismeretlen Balassi Bálint*, Bp., 1943, 250.

²² Ugyanott

²³ Balassa András feljegyzése: „Cedit cum equo moritur 20 Marcii.” (Balassi Bálint, *Összes művei*, II., összeáll. Eckhardt Sándor, Bp., 1955, 150.)

²⁴ Szamosközy István, *Rerum Ungaricorum, liber quartus* = Szamosközy István, *Történeti maradványai 1566–1603, I. kötet, 1566–1586*, Bp., 1876, 208.: „Et Jacobus Dobo patruelis [= Francisci Dobo], Dominici filius, Ungaricae iuventutis princeps, qui alter bonorum erat heres, in primo aetatis flore interiit; dum infelix adolescens praecipiti equo temere raptatur, moxque tergo excussus immoderatae exsultationis poenas expendit.”

²⁵ Szabó András, *Melanchthontól Lipsiusig (Tanárok, diákok és prédikátorok Sárospatakon 1562–1598.)*, ItK, 1986, 492–493. (89-es lábjegyzet)

²⁶ Takáts Sándor, *Dobó Ferenc generális* = T. S., *Régi magyar kapitányok és generálisok*, 2., bővített kiad., Bp., 1928, 392.

Balassi Bálint *Hetedik, kiben az kesergő Caeliáról* úr című versének első strófájában alighanem Dobó Jakab halálára történt rejtett utalás. Ez a vers eredetileg Dobó Kristinának unokaöccse halálán való bánatáról íródhatott, s csak utóbb illesztette be a szerző a *Caelia-ciklusba*:²⁷

Mely keserven kiált fülemile, fiát hogyha elszedi pásztor,
Röpes ide-s-tova, kesereg csattogva bánattal szegény akkor,
Oly keservesképpen Caelia, s oly szépen sírt öccse halálakor.

A tragikus sorsú Dobó Jákob irodalmi tevékenységéről nincsen semmilyen valós bizonyíték, neve csupán Balassi Bálintnak köszönhetően merült fel lehetséges énekszerzőként. Ő ugyanis a *Julia-ciklus* egyik versének címében Dobó Jákobra utal: *Negyvenhatodik, az Dobó Jakab éneke az „Már szintén az idő vala kinyílásban” ellen szerzett ének, azon nótára.*

A vers címének értelmezése sok fejtörést okozott a kutatóknak. A nótajelzésben idézett vers vélhetőleg Dobó Jákob szerzeménye volt. Jó példa erre a *Balassa-kódex* utalása: „Másik egy könyörgés a Palatics nótájára.” Ugyanez a vers Bornemisza Péter énekeskönyvében (*Énekek három rendbe, Detrekő, 1582*) *Palatics György éneke* címmel szerepel. Ennek az „Uram, benned még az én reménységem” kezdetű, 1570-ban írt rabénekek a versfejei a szerző nevét rejtik: Palatic György szerzé. Az ismeretlen tavaszi vers kezdő sorához jó párhuzamot mutat Enyedi György *Gisquardus és Gismunda* című, 1574-ben szerzett históriás énekének utolsó előtti strófája:

Az szép rózsa vala már kijöttében,
Piros Pinkösd havának közepiben,
Másfélezer hetvennégy esztendőben,
Ezt éneklé társához szerelmében.²⁸

Balassinál, a *Julia-ciklusban*, a „Már szintén az idő vala kinyílásban” kezdő sor öt háromsoros, bánkódó vers nótajelzése: XXXIV. „Méznél edesb szép szók, örvendetes csókok”; XLV. „Kérde egy barátom: Így miért gerjedek?”; XLVI. „Bezzeg nagy bolondság volt az balgatagban”; XLIX. „Ha ki akar látni két eleven kutat”; LII. „Édest keserűvel elegyítő gyermek”. Ide sorolható még, versformája alapján, a 148. zsoltár „Mennyei seregek, boldog tiszta lelkek” kezdetű parafrázisa is.

Többnyire az elbeszélő versekben vagy a históriás énekek incipitjében szokott szerepelni a múlt idejű vala ige, miként a Dévai Mátyásról szóló, elveszett ének kezdő sorában is: „Magyar nyelven Mátyás vala az prédikátor”,²⁹ vagy Göröcsöni Ambrus *Mátyás-históriájában*: „Árpád vala fő az kapitányságban.” Dobó Jakab éppen a tavasz kezdetén, március 22-én született. (A Julián-naptár 10 napos késése miatt ez a nap valójában a Gergely-naptárbeli április 1-jének felelt meg.) Ehhez az időponthoz is jól illeszkedik a verskezdet.

²⁷ Szentmártoni Szabó Géza, *Balassi kötetkompozíciójának rejteltmei*, ItK, 1999, 635–646.

²⁸ *Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény, II. A 16. század magyar nyelvű világi irodalma*, szerk. és sajtó alá rend. Jankovics József, Kőszeghy Péter és Szentmártoni Szabó Géza, Balassi Kiadó, Bp., 2000, 362.

²⁹ Huszár Gál, *A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséretetek és imádságok*, Komjáti, 1574, XIIIr. (Az „Emlékezzél, mi történék, Uram, mirajtunk” nótajelzése.)

Miként azt az előzőekben említettük, Dobó Jákob jegyese egy ideig Serédy Zsuzsanna volt. Az is elképzelhető tehát, hogy Dobó Jákob „Már szintén az idő vala kinyílásban” kezdetű éneke a Zsuzsanna elvesztése miatti bánatáról, vagy éppenséggel egy új szerelem óhajtásáról szól, s ezért a gyermek Cupido is szerepet kapott benne. Balassi „Szélyvel tündökleni nem lát-d-é ez földet gyönyörű virágokkal” kezdetű, XII. számú tavaszi énekének versfejei a Zsuzsanna nevet rejtik magukban. Ebben a Marullus neolatin elégiája (*Ad Manilium Rhallum*) nyomán szerzett versben Balassi éppen egy vitéz társát biztatja arra, hogy az félretéve szerelmi bánatát, inkább a tavaszi mulatságokkal vidámitsa fel magát.

Immár vizsgáljuk meg közelebbről a Dobó Jakab éneke ellen szerzett Balassi-verset, amelynek kezdő strófája így hangzik:

Bezzeg nagy bolondság volt az balgatagban,
Cupidót ki írta gyermekábrázatban,
Mert nem gyermek, aki bír mindent világban.

A „Bezzeg nagy bolondság” kifejezés, az *Euryalus és Lucretia* széphistórián kívül, Heltai Gáspárnál és Szegedi Lőrincnél is előfordul.³⁰ A vers mintája Angerianus „In tabula primus tenerum qui pinxit Amorem, / Ingenio et docta non fuit ille manu” (Aki elsőként festette táblára a zsenge Amort, / Az nem volt elmés és ügyes kezű) kezdetű epigrammája volt. A nápolyi neolatin költő Cupido gyermek voltát kétségbe vonó, egyszeri ötlete a „Quicumque ille fuit, puerum qui pinxit Amorem, / Nonne putas miras hunc habuisse manus?” (Akárki volt az, aki gyermeknek festette meg Amort / Vajon nem véled-e úgy, hogy neki csodás kezei voltak?) kezdetű Propertius-elégia (II, 12.) paródiájaként jött létre. Propertius ugyanis éppen azt az antik festőt dicsérte meg, aki először ábrázolta gyermekként Cupidót.

Balassi Dobó Jakab éneke ellen szerzett versének záró strófájában úgy utalt egy Cupidót gyermekként bemutató énekre, hogy annak kezdő strófájából a kulcsszavakat pontosan felidézte:

Ez ennéhány versben feleltem meg annak,
Aki alította nem kis okosságnak,
Cupidóra gyermek személt hogy írta nek.

A Cupido gyermek voltát helyeslőleg taglaló, ismeretlen vers címe, mutatis mutandis, a következő lehetett: *Az Dobó Jakab éneke az „Már szintén az idő vala kinyílásban” mellett szerzett ének, a nótája is az.* Ennek első strófája, az ímént idézett két versszak alapján, szinte pontosan rekonstruálható:

Bezzeg nem kicsiny volt az okosság abban,
Cupidót ki írta gyermekábrázatban,
Mert az gyermek, aki bír mindent világban.

Balassi versei között is akad néhány, amelyeknek egymásra utaló kezdő sorai vannak. Így felel rá a IV. számú „Bizonnyal esmérem rajtam most erejét”

³⁰ Heltai Gáspár, *A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógus*, Kolozsvár, 1552, VI. rész: ANTAL. [...] Bezzeg nagy bolondság ez! – Szegedi Lőrinc, *Teophania*, Debrecen, 1575, 38.: KAIN. Uram Isten, bezzeg nagy bolondság ez, az egészségnek árt!”

a „Bizonytal esmérem rajtam nagy haragod” kezdetű istenes énekre. Mindkettő versfejeiben Balassi Bálint neve olvasható. Ellentéttel utal egymásra az V. számú „Nő az én örömem ...” és a XXIV. számú: „Nő az én gyötrelmem ...” kezdetű ének.

A *Balassa-kódex* vegyes része egy csonkán fennmaradt éneket is tartalmaz, amelynek első fele laphiány miatt elveszett, csupán az „Ímé, ez szívembe lövé egyik nyilát” kezdetű, második fele maradt meg. Utána a *Caelia-versekből* kiemelt öt strófa olvasható.³¹ A gyermek Cupido hatalmáról szóló csonka ének még az 1951-es kritikai kiadásban is hiteles Balassi-versként szerepelt, csupán újabban sorolódott át a kétes hitelűek közé.³² Eckhardt Sándor kimutatta, hogy a már hiányos ének elejéhez Propertius említett elégiája, további részeihez pedig Angerianus egyik epigrammája szolgált forrásként.³³ Márpedig az Angerianus verseit tartalmazó *Poetae tres elegantissimi* című, 1582-ben Párizsban kiadott antológiából Balassin kívül másnak aligha volt példánya.

Mindezek alapján felvethető, hogy ez a cupidós vers lehetett a *Caelia-ciklus* mára elveszett első éneke, amelyet a *Balassa-kódex* vegyes részébe éppúgy másodlagosan írtak be, miképpen a nagyciklus II. számú, „Cupido szívemben sok tüzes szikrákkal szerelmét most újítja” kezdetű, [Dobó] Kristina nevére szerzett versét. A *Caelia-ciklus* két részre bomló, hiányzó elejű második verse a szerelmet gyullasztó Cupidóról szól. Ebben olvasható ez az elveszett I. számú versre visszautaló strófa:

Cupido, nyiladnak magam vagyok-é csak célül támasztott jele?
Csak az én szívem-é, senki nem egyébé, nagy szenednek tűzhelye?
Csak az – ő így szóla –, s ha bánod, tégy róla – úgymond –, ha jóm nem kelle!

Véleményem szerint Balassi úgy állította össze versgyűjteményét, hogy a nagyciklusban fel nem használt énekeit a *Caelia-versek* közé illesztette.³⁴ „Bezég nagy bolondság volt a balgatagban” kezdetű versének ellentétes tartalmú párját is csak itt volt módja elhelyezni.

Balassi szerzőségére további bizonyítékok is utalnak. Propertius elégiájának 17–18. sora: „Quid tibi iucundum est siccis *habitare* medullis? / Si pudor est, alio traice tela una!” (Miért öröm neked kiszáradt velőmben *tartózkodnod*? / Ha van szégyenérzeted, másba döfjed egyszer nyilaidat!) az „Ímé, ez szívembe lövé egyik nyilát” kezdetű töredékben így hangzik:

Átkozott Cupido, mért sillyesztetsz éngem?
Hová lött te szárnyad, miért *heversz* bennem?
Szánj meg, kérlek, éngem; látod, megepedem.

Az Angerianus-epigramma 7–8. sora: „Non findit latum pernibus aethera pennis; / Sic nunquam a nostro corpore *fixus* abit” (Nem szeli a széles eget

³¹ *Balassa-kódex*, a faksimile szövegét közzéteszi Kőszeghy Péter, a kódex betűhív átírását jegyzetekkel és utószóval közzéteszi Vadai István, lektorálta Stoll Béla, Balassi Kiadó, Bp., 1994, 145–147.

³² Balassi Bálint, *Összes művei*, I. kötet, összeáll. Eckhardt Sándor, Bp., 1951, 123–124, 258–259.

³³ Eckhardt Sándor, *Balassi Bálint irodalmi mintái*, ItK, 1913, 413–415.; illetve: Eckhardt Sándor, *Balassi-tanulmányok*, összeáll. Komlövski Tibor, Bp., 1972, 206–209.

³⁴ Szentmártoni Szabó Géza, *Balassi kötetkompozíciójának rejtelmek*, ItK, 1999, 635–646.

gyors szárnyaival; így rátapadván soha nem távozik testünkéből) a *Dobó Jakab éneke ellen szerzett* versben így hangzik:

Szárnyát sem hihetem, kin ő repülhetne,
Azon is megtetszik, mert fekszik *heverve*,
Régen én szívemben, csak tüzet rak benne.

Azt, hogy mindkét versnek ugyanaz a személy, azaz Balassi volt a szerzője, jól bizonyítja az egymásra felelő strofáknak a latin forrásoktól függetlenedő, közös szóhasználata. Különösen szembeszökő a mindkét versben szereplő 'hever' ige, hiszen a latin mintákban két különböző szó, a *fixus* és a *habitare* olvasható. A szavak ilyen tudatos egymásra játszátása nehezen volna elképzelhető két különböző szerző esetében.

Jómagam, néhány esztendeje, a „Már szintén az idő vala kinyílásban” kezdetű elveszett vers kezdő sorát felhasználva és Joannes Secundus egyik elégiáját alapul véve,³⁵ írtam egy fiktív Dobó Jakab-verset, valójában egy Balassi versekre alludáló imitációt, amely 2004-ben a Napútban jelent meg.³⁶ Most az „Ímé, ez szívembe lövé egyik nyilát” kezdetű, csonka Balassi-vers hiányzó részének szemléltetésére, a Propertius-elégia alapján, egy általam szerzett verses kiegészítést készítettem, amelynek alábbi közlése egy irodalmi folyóiratban nem látszik aggályosnak.³⁷ A szaggatott vonalig tart a verses tartalmi rekonstrukció, utána következnek a vers Balassitól származó, valós strofái:³⁸

[AZ DOBÓ JAKAB ÉNEKE,
az „Már szintén az idő vala kinyílásban”
MELLETT SZERZETT ÉNEK,
a nótája is az

³⁵ Joannes Secundus, *Elegia solennis*, I.: „Tempus adest iterum, quo stat pulcherrima tellus / Effundent variis germina seminibus” (Ismét elérkezik az idő, amelyben a föld csodaszépen tele van / Változatos magvakkal, a rügyek kifakadnak)

³⁶ Szentmártoni Szabó Géza, *Dobó Jakab-apokrifok*, Napút, VI. évf., 2004/6, 60–63.

³⁷ A Propertius-elégia 1–12. sorainak nyersfordítása: Akárki volt az, aki gyermeknek festette meg Amort / Vajon nem véled-e úgy, hogy neki csodás kezei voltak? / Ó látta meg először, hogy a szerelmesek meggondolatlanul élnek / És apró gondjaik miatt veszni hagyják nagy javaikat. / Ugyanő nemhiába helyezett rá sebes szárnyakat, / Azért csinálta, hogy ez az isten az emberi szívbe repüljön. / Tudott dolog ugyanis, hogy hullámzó habok közt hanykolódunk, / És nem marad sehol sem nyugton a szelünk. / Méltán van az is, hogy a keze horgas nyilakkal van felfegyverezve / És cnossosi puzdra nyomja a vállait. / Előbb etalál, mint hogy bizonyosan látnánk, hogy ki az ellenség, / És senki nem menekül meg ebből a sebesülésből épségben.

³⁸ Balassi Bálint, *Versei*, 2. kiad., a szöveget és dallamokat gondozta, a jegyzeteket írta Kószeghy Péter és Szentmártoni Szabó Géza, Balassi Kiadó, Bp., 1994, 217–218., kotta: 245. (*Régi Magyar Könyvtár, Források 3.*)

- 1 Bezzeg nem kicsiny volt az okosság abban,
Cupidót ki írta gyermekábrázatban,
Mert az gyermek, aki bír mindent világban.
 - 2 Szerelmesek felől elsőként látta azt,
Hogy ostobán élnek, s kicsiny gondjuk miatt,
Balgán veszni hagyják drága javaikat.
 - 3 Ugyanő nagy bölcsen azt is kieszelte,
Hogy sebes szárnyakat tégyen a gyermekekre,
Ki vélük repülhet halandók szívébe.
 - 4 Tudjuk, hogy éltünkben mindnyájan bajlódunk,
Hullámozó habok közt folyvást hánykolódunk,
Sehol a szélvészttől nem maradhat nyugtunk.
 - 5 Méltán lett hát az is, hogy e gyermek keze
Mérgező nyíllal telten vagyon fegyverezve,
Vállán pedig puzdra, zsinórja feszítve.
 - 6 Előbb célba talál, hiába igyekszel,
Mintsem meglátnád őt, oly gyorsan veszejt el,
Megsebesülsz rögvest, épen nem menekszel.]
-
- 7 Ímé, ez szívembe lövé egyik nyílát,
Mutatja is rajtam gyermeki mivoltát,
Átkozott, de bennem elrejtette szárnyát!
 - 8 Már ki nem repülhet sebesült szívemből,
Viaskodik benne kegyetlenségéből,
Testem erőtlenül naponkint mérgétől.

- 9 Átkozott Cupido, mért sillyesztetsz éngem?
Hová lőtt te szárnyad, miért heversz bennem?
Szánj meg, kérlek, éngem; látod, megepedem.
- 10 Tudod, mindenkoron táborodban éltem,
Abban eleitül fogva vitézkedtem,
Miért kínozz éngem, ha lám, meggyőztem?
- 11 Lám, az vadászember az elfutott vadat
Kergeti, s nem bántja azt, ki már megakadt,
Tudja, hogy övé az, kit hálójában tart.
- 12 Keserves gyötrelmed rajtam düheskedett,
Látod, hogy miattad szívem megepedett,
Szerelem ereje mindent tőlem elvett.
- 13 Megváltozott szívem kemény kínaidtúl,
Vettettem mindennek éktelen például,
Vedd el én életem, ne éljek csodául!
- 14 Sokan, kik barátim, azon csudálkoznak,
Sok könnyhullatásim hogy el nem olvasznak,
És ennyi ideig is életben tartnak.
- 15 Az nedvesség tűzzel hogyha öszvetérne,
Az én életemnek lőtt volna már vége,
De az tűznek a víz nagy ellenkezője.
- 16 Szívem mert tüzedtül ég nagy sebességgel,
Viszont gyötrődik is sok könnyvezésekkel,
Mert lángodtül gerjed s gyúl szüntelenséggel.
- 17 Sokan vadnak, élnek kik szerelem nélkül,
Azokat kínoznád ilyen kegyetlenül,
Talám jobb hasznod is következne ebből.
- 18 Mert ki seregednek én vagyok fő tagja,
Rajtam düheskedik mérgednek hatalma,
És tovább öregbül életemnek kínja.
- 19 Inkább kegyelmesen de foglalj magadhoz,
És jó kedvet mutass, mint jó, hív szolgálodhoz,
Avagy inkább ölj meg, sokáig ne kínozz!